

Wiesław Babik

Uniwersytet Jagielloński, Instytut Studiów Informacyjnych

Wielowymiarowość przestrzeni w bibliotece naukowej XXI wieku

Streszczenie: Celem artykułu jest identyfikacja, opis i interpretacja różnych przestrzeni, w ramach których funkcjonuje współczesna biblioteka naukowa. Identyfikacji i opisu tych przestrzeni dokonano za pomocą analizy i krytyki piśmiennictwa oraz metodą obserwacji. Ustalono, że współczesna biblioteka akademicka charakteryzuje się różnorodnością przestrzeni, w których funkcjonuje. Przeprowadzone badania i analiza pozwoliły na wieloaspektowe spojrzenie na bibliotekę akademicką i przedstawienie jej w postaci wielowymiarowej struktury. Egzemplifikacji dokonano na przykładzie Biblioteki Głównej Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie.

Słowa kluczowe: biblioteki naukowe XXI w., biblioteki akademickie, Biblioteka Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie, ekologia informacji, funkcja informacyjna biblioteki

1. Wprowadzenie

Wysokie aspiracje edukacyjne współczesnych społeczeństw, szybki postęp naukowo-techniczny na świecie i dynamiczny rozwój nauk technicznych, w tym pojawienie się nowoczesnych technologii komunikacyjnych i informacyjnych, powodują że biblioteki są permanentnie poddawane presji w zakresie organizacji dopływu informacji na potrzeby badań naukowych i procesów dydaktycznych w uczelniach.

Jest to szczególnie widoczne w naukach technicznych, w których przypadku starzenie się i dezaktualizacja informacji następuje znacznie szybciej niż w naukach humanistycznych. Wymagania te są coraz wyższe i mają coraz bardziej złożony charakter. Są zgłaszane nie tylko przez studentów i pracowników uczelni, lecz także przez użytkowników zewnętrznych – zarówno indywidualnych, jak i instytucjonalnych.

Wśród bibliotek naukowych szczególne miejsce zajmują biblioteki wyższych uczelni technicznych. Są to placówki specjalistyczne gromadzące, przechowujące i upowszechniające m.in. wszelkie materiały służące rozwojowi sfery technicznej i technologicznej we współczesnej nauce. Niezwykle interesującym przykładem takiej placówki jest Biblioteka Główna Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie (dalej: Biblioteka AGH). Powstała ona wraz z uczelnią 100 lat temu (stąd obecny jubileusz) jako jedyna tego typu instytucja w kraju.

Organizatorzy konferencji zorganizowanej z okazji tego jubileuszu wymienili cztery płaszczyzny działalności biblioteki technicznej jako główny motyw rozważań konferencyjnych poświęconych tej instytucji. Biblioteka AGH działa w przestrzeni wiedzy/nauki, w przestrzeni inspiracji, w przestrzeni rozwoju oraz przestrzeni architektonicznej. Uważam, że tych przestrzeni jest zdecydowanie więcej. To taka trochę biblioteczna kostka Rubika. Zdaję sobie sprawę, że wyróżnione cztery wymiary porządkują problematykę poruszaną na konferencji. Zgłoszone wystąpienia poszczególnych osób ukazują jeszcze inne wymiary. W tekście zasygnalizuję tę problematykę, koncentrując się na dwóch wybranych ujęciach – płaszczyźnie informacyjnej i płaszczyźnie infoekologicznej w odniesieniu do Biblioteki AGH.

2. Biblioteka akademicka jako struktura wieloprzestrzenna/wielowymiarowa podobna do kostki Rubika

Wymienione wcześniej wymiary można uzupełnić o inne, bardziej szczegółowe, np. wymiar chronologiczny, dziedziny, międzynarodowy, społeczny, informacyjny, organizacyjny, ekonomiczny/finansowy, personalny w odniesieniu do bibliotekarzy, marketingowy, promocyjny, dydaktyczny, historyczny, prawny. Niemożliwe jest wymienienie wszystkich. Wielopłaszczyznowe spojrzenie na biblioteki pokazuje ogromne bogactwo tej instytucji i pozwala na różne jej interpretacje i ujęcia. Dodatkowo należy pamiętać, że biblioteka jest żywym tworem społecznym.

2.1. Przestrzeń informacyjna biblioteki akademickiej

Współcześnie dominującą tendencją jest traktowanie biblioteki naukowej nie jako miejsca gromadzenia zbiorów, ale jako centrum informacyjnego uczelni, gdzie dostępna jest i rozpowszechniana – przy wykorzystaniu różnych kanałów, nośników i środków – wszelkiego rodzaju informacja naukowo-techniczna. Zmienia się funkcja współczesnej biblioteki z biblioteki wyłącznie gromadzącej na bibliotekę organizującą dostęp do zbiorów, zasobów i informacji.

Działalność informacyjna biblioteki naukowej nie może ograniczać się tylko do działań samych służb informacyjnych, lecz powinna dotyczyć działań całej biblioteki i wszystkich jej jednostek organizacyjnych. Sama „informacja” jako „produkt końcowy” na przykład w postaci książki tradycyjnej lub e-książki, czy też w postaci wiadomości przekazywanych ustnie lub pisemnie, zawsze jest efektem działań i pracy całej biblioteki.

Zależy to od wielu czynników, w tym m.in. od sposobu organizacji biblioteki, relacji zewnętrznych biblioteki z otoczeniem, ale również – a może przede wszystkim – od relacji wewnętrznych, nazywanych w literaturze przedmiotu relacjami wewnątrzbibliotecznymi. Konieczne zatem jest ustalenie tych czynników i wewnętrznych relacji, które determinują działania informacyjne biblioteki oraz określenie warunków skuteczności w tej płaszczyźnie jej zadań.

Ewa Głowacka (1992) w swojej pracy dotyczącej funkcji informacyjnej bibliotek uniwersyteckich zwróciła uwagę na istnienie dwóch biegunów rozumienia pojęcia „działalność informacyjna”, akcentując przewagę opracowań, w których występuje interpretacja działalności informacyjnej ograniczająca rolę biblioteki w tym zakresie do udostępniania użytkownikom informacji pochodnej i rzeczowej. Rola ta polega na gromadzeniu i publikowaniu pochodnych źródeł informacji (np. katalogów centralnych, bibliografii), dokumentowaniu własnych zbiorów (np. rejestracja prac pracowników własnej uczelni) oraz udzielaniu użytkownikom pomocy w poszukiwaniu źródeł i informacji (np. odpowiedzi na kwerendy, udostępnianie informacji w postaci kserokopii, lokalizacja źródeł, pośredniczenie i pomoc w korzystaniu z Internetu i komputerowych baz danych) (Głowacka 1992).

Przytoczone w tej pracy wyjaśnienia wskazują, że rozumienie wyrażenia „działalność informacyjna biblioteki” może polegać na utożsamianiu jej z podstawowymi funkcjami biblioteki, tj. z gromadzeniem, opracowaniem, przetwarzaniem, przechowywaniem, udostępnianiem, nie ograniczając przy tym tych funkcji (czynności) do samej informacji, lecz do dokumentu jako źródła informacji. Zdaniem E. Głowackiej podstawą takiego podejścia jest przekonanie, że zasadniczym zadaniem bibliotek jest udostępnianie przede wszystkim pierwotnej informacji w postaci dokumentu, a funkcja informacyjna jest znacznie szersza i polega na pośredniczeniu między twórcą informacji a jej użytkownikiem.

To właśnie E. Głowacka jako pierwsza zajęła się badaniem działalności informacyjnej bibliotek szkół wyższych, głównie w ujęciu systemowym. Poddała analizie uniwersyteckie biblioteki z uwzględnieniem pełnionej przez nie funkcji informacyjnej. Praca była wstępnym, syntetycznym omówieniem czynników kształtujących

sprawną realizację szeroko pojętej funkcji informacyjnej przez bibliotekę, na przykładzie biblioteki uniwersyteckiej, na bazie podejścia systemowego, a jednocześnie zarysem pewnej koncepcji badawczej, w której autorka zrezygnowała z omówienia roli pracowników, budynku i wyposażenia biblioteki w skutecznym wypełnianiu przez nią funkcji informacyjnej. Jako zasadniczy cel autorka przyjęła próbę opisu warunków skutecznej realizacji szeroko rozumianej funkcji informacyjnej biblioteki uniwersyteckiej dzięki prześledzeniu tych wszystkich złożonych relacji między składnikami biblioteki i jej otoczenia, które mają na celu pośredniczenie w przekazywaniu informacji użytkownikom. Swoje rozważania przeniosła na płaszczyznę systemową, przy czym działalność informacyjną ujęła z perspektywy funkcji informacyjnej biblioteki, traktując ją jako szeroko rozumianą działalność biblioteczną. Jednym z głównych wniosków tej pracy jest przekonanie o konieczności włączenia do praktyki każdej biblioteki systematycznych badań efektywności wypełniania przez nią funkcji informacyjnej oraz stałego doskonalenia pod tym względem. Relacje między systemem bibliotecznym a jego przekształcającym się otoczeniem powodują bowiem, że konieczna jest stała adaptacja działalności biblioteki do zmieniających się zewnętrznych wymagań i oddziaływań. Ciężar ich koordynacji oraz wykorzystanie wyników powinny przejść jednak organy kierownicze biblioteki odpowiedzialne za zarządzanie całym systemem, albowiem funkcja zarządzania musi być ściśle powiązana z badaniami skuteczności pracy biblioteki.

2.2. Przestrzeń infoekologiczna biblioteki akademickiej

Każda biblioteka powinna nieustannie doskonalić swoją działalność informacyjną, monitorując na bieżąco zmieniające się w szybkim tempie wymagania i potrzeby swoich użytkowników oraz dostosowując do nich swoją działalność.

Świat informacji bowiem przeniósł się do biblioteki, a właściwie on zawsze tu był. Ale jest i w Internecie. Czego oczekuje się od współczesnych bibliotek naukowych? Porządkowania informacji, odtruwania środowiska informacyjnego, czynienia tego środowiska przyjaznym dla człowieka – użytkownika informacji, humanizacji środowiska informacyjnego, edukacji informacyjnej, w tym w zakresie także ekologii informacji.

Biblioteki obecnie odgrywają istotną rolę w rozwiązywaniu informacyjnych problemów współczesności. Misją bibliotekarzy i pracowników informacji jest zapewnienie odbiorcom stałego (w większości bibliotek powszechnego i równego) dostępu do informacji – i na dodatek informacji o określonej wartości. Biblioteka tradycyjna jest magazynem informacji. Biblioteka nowoczesna to wrota do informacji, jedno z ogniw sieci rozproszonych źródeł informacji. Pokaż mi swoją bibliotekę,

a powiem ci, kim jesteś. Biblioteka to bibliosfera i infosfera. Na straży tych wrót staje m.in. ekologia informacji.

Ekologia informacji to dziedzina w znacznym stopniu normatywna, posługująca się określoną aksjologią. Podkreśla znaczenie i wielość informacji, różną jej jakość i wartość. Ponieważ „ekologiczny” w tym kontekście oznacza „czysty”, „zdrowy”, „przyjazny dla organizmu”, to ulubionym przedmiotem ekologii informacji są różnorodne zagrożenia, które pojawiają się w sytuacji poznawania i korzystania z informacji.

W tym kontekście ekologia informacji jest dziedziną badań różnych rodzajów ekologii jako ekologicznych środowisk, które dbają (mają dbać) o jakość informacji i zdrowie człowieka (Babik 2014). Niektórzy uważają taką koncepcję za utopijną, gdyż biblioteka jest postrzegana jako miejsce pozbawione kłopotów (swoiście pojmovany raj), w którym wszyscy użytkownicy chcą się uczyć oraz zdobywać wiedzę w celu współpracy z systemem, co zapewni satysfakcję z korzystania z informacji.

Biblioteka na tej płaszczyźnie ma do zrealizowania wiele istotnych zadań. Są to m.in. edukacja informacyjna i medialna, propagowanie kultury informacyjnej i ekokultury, budowanie zaufania do informacji, pomoc w zaspokojeniu potrzeb intelektualnych i duchowych czytelników, profilaktyka informacyjna (Babik 2015a, 2015b).

Ekologia informacji rozumiana jako rodzaj działalności polega m.in. na pomocy w selekcji i wartościowaniu informacji. To jedno z ważnych zadań współczesnych bibliotek – uczyć tworzyć, rozpowszechniać, odbierać, korzystać i wykorzystywać informacje rozumnie/rozsądnie, świadomie, z umiarem, odpowiedzialnie, propagować zasady infoekologiczne, w tym uprawiać tzw. profilaktykę wiedzy.

Praktyczne działania na rzecz ekologii informacji w bibliotece polegają na:

- zwiększaniu świadomości informacyjnej człowieka jako podmiotu w procesach informacyjnych,
- jego ochronie przed jego uprzedmiotawianiem za pomocą informacji (manipulacje),
- rozwijaniu kompetencji informacyjnych umożliwiających mu racjonalne zarządzanie informacją, panowanie nad nadmiarowością informacji, uniezależnianie się od niepożądanych wpływów informacji, zwłaszcza od manipulacji ludzkimi postawami i zachowaniami,
- wychowaniu/edukacji do odpowiedzialności za tworzenie/generowanie, przetwarzanie, rozpowszechnianie i wykorzystywanie informacji,
- równoważeniu rozwoju człowieka w świecie techniki, technologii i informacji,
- umiejętnym wykorzystywaniu informacji do budowania indywidualnej i zbiorowej wiedzy dla dobra jednostki i ogółu (Babik 2019).

Działania infoekologiczne w bibliotece mają też na celu zapobieganie anomalii informacyjnym, dzięki czemu stają się katalizatorem rozwoju człowieka. Ekologia informacji to cywilizacyjne wyzwanie dla społeczeństwa informacji i wiedzy XXI w., w tym dla współczesnego bibliotekarstwa. Nie jest to nowe dodatkowe zadanie dla bibliotek. Biblioteki od dawna realizują to zadanie, któremu została nadana nowa nazwa – ekologia informacji. Biblioteka powinna propagować w swojej działalności i kontaktach z użytkownikami zasady ekologii informacji. Ekologia informacji powinna też stać się ważnym elementem edukacji informacyjnej w bibliotece.

3. Biblioteka AGH – nowoczesna wielopłaszczyznowa akademicka biblioteka techniczna

Biblioteka AGH jest akademicką biblioteką naukową. Zajmuje ona szczególne miejsce wśród bibliotek technicznych. Jest to bowiem placówka oferująca informację specjalistyczną o charakterze technicznym na najwyższym, bo akademickim, poziomie. Jak każda inna biblioteka działa zgodnie ze swoimi założeniami programowymi i regulaminowymi. Jej główna funkcja polega na gromadzeniu, przechowywaniu oraz upowszechnianiu materiałów związanych z techniką, które stanowią doskonałe warsztat badawczy, projektowy i dydaktyczny dla pracowników naukowych oraz studentów studiujących kierunki techniczne.

3.1. Biblioteka AGH jako biblioteka akademicka, czyli integralna część uczelni

Zbiory tej biblioteki są przeznaczone, zgodnie z jej typem, dla wszystkich zainteresowanych, lecz głównymi ich użytkownikami są pracownicy naukowcy poszukujący odpowiedniego piśmiennictwa oraz zajmujący się techniką, w tym – jak to wynika z nazwy uczelni i biblioteki – górnictwem i hutnictwem. Rzadko można spotkać w tej bibliotece „turystów” chcących poszerzyć swoją wiedzę na inne tematy. Nic dziwnego, wszak biblioteka ta jest integralną częścią uczelni.

3.2. Wybrane przestrzenie działalności Biblioteki AGH

Omówione wcześniej wymiary biblioteki naukowej należy oczywiście odnieść do Biblioteki AGH. Poniżej zasygnalizuję dwie kwestie specyficzne dla tej biblioteki, a mianowicie – informację techniczną oraz pojmowanie biblioteki jako medium komunikacji społecznej. Jeżeli chodzi o informację techniczną, warto podkreślić specyfikę działalności tej biblioteki w obszarze gromadzonych zbiorów oraz oferowanych usług bibliotecznych.

Biblioteka AGH jako medium komunikacji społecznej ma do spełnienia ważne zadania. W obliczu ogromnych pokładów informacji i różnorodności form, w jakich są one wyrażane w Internecie, w końcu można odnieść te rozważania do bardzo ciekawej koncepcji Biblioteki Babel J.L. Borgesa (Szarama 2011). Zmieniły się nośniki i teksty mogą być uzupełniane o inne multimedialne materiały. Nadal jednak „na jedną rozsądną linijkę czy słuszną wiadomość przypadają mile bezsensownych kakofonii, słownych gmatwanin i niedorzeczności” (Borges 1972, s. 67). Obraz ten unaocznia obecną sytuację użytkownika informacji w przestrzeni informacyjnej, w której na równi funkcjonują fakty i fikcje. W poruszaniu się po tym labiryncie może mu pomóc jako rodzaj Borgesowskiego „puryfikatora” biblioteka, której zadaniem nie byłaby eliminacja dzieł zbędnych, lecz ułatwienie dostępu do tych najwartościowszych, oczywiście z wykorzystaniem ekologii informacji.

3.3. Przyszłość Biblioteki Głównej Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie

Nad przyszłością bibliotek zastanawiano się od początków ludzkości. Nic więc dziwnego, że zarówno bibliotekarze, jak i pracownicy informacji, a także uczelniani decydenci, starają się dociekać, jaka będzie w przyszłości Biblioteka AGH. Sprzyja temu zdecydowanie obecny jubileusz tej biblioteki, o którym już wspominałem. Niezależnie od różnego rodzaju „proroczych” konstatacji jest pewne, że biblioteka (zresztą każda) nie może przestać się rozwijać, jeśli chce przetrwać. Aby efektywnie zaspokajać potrzeby informacyjne jej współczesnych oraz potencjalnych użytkowników, biblioteka musi się ciągle zmieniać. Współczesny użytkownik bowiem intensywnie korzysta z nowych technologii. Musi mieć możliwość natychmiastowej komunikacji oraz wymaga bezzwłocznego dostarczenia mu odpowiedniej i pełnej informacji oraz materiałów bibliotecznych. Dlatego też biblioteka musi stać się również przestrzenią wirtualną, to jest miejscem wirtualnego i niemal natychmiastowego dostępu do pełnej informacji technicznej, niezależnie gdzie ona jest, oraz spełniać wymogi stawiane przez jej użytkowników. Sprostać tym wymaganiom niewątpliwie pomaga znaczący rozwój współczesnych technologii informacyjnych i komunikacyjnych (Kotwica 2011).

Ciągle zmieniająca się rzeczywistość oraz szybki postęp technologiczny oraz stale zwiększający się popyt na informację warunkujący rozwój wynalazków i teorii naukowych wymuszają również modyfikacje niektórych dotychczasowych działań bibliotek akademickich jako ośrodków informacji, w naszym przypadku informacji technicznej. Na naszych oczach dokonuje się ciągła ewolucja społeczeństwa obywatelskiego i informacyjnego, którego podstawą jest organizacja informacji i wiedzy.

Ogromny dynamizm tej transformacji powoduje konieczność dbania o wizerunek biblioteki i co za tym idzie o jakość oferowanych przez nią usług. Współczesna biblioteka techniczna – bez względu na charakter i przeznaczenie – staje się nie tylko miejscem spotkań czytelnika/użytkownika z informacją zawartą w książkach i innych dokumentach/materiałach bibliotecznych, specyficznych dla biblioteki technicznej, takich jak m.in. normy, ale też placówką kulturalno-edukacyjną otwartą na potrzeby różnych kategorii użytkowników oraz na potrzeby różnych grup społecznych (Karwowski 2011). Tym wyzwaniom współczesności i nowoczesności musi/powinna sprostać także Biblioteka AGH.

4. Podsumowanie

W kontekście niniejszych wywodów kształtuje się wizja Biblioteki AGH jako nowoczesnej placówki naukowej, dbającej przede wszystkim o wysoki poziom usług skierowanych do jej potencjalnych użytkowników. Z biblioteki o bardzo wysokich standardach technologicznych biblioteka ta staje się stopniowo miejscem pełnym nowinek technicznych i specjalistycznych, przekształcając się w nowoczesne centrum dostępu do wiedzy, głównie o charakterze technicznym (biblioteka wirtualna, biblioteka cyfrowa), i ważny ośrodek życia społecznego. Wspomaga badania naukowe, jest źródłem inspiracji nowych innowacyjnych pomysłów projektowych i konstrukcyjnych, a także promuje wiedzę poza uczelnią. Z pewnością Bibliotekę AGH czekają ciągłe, a czasem drastyczne, zmiany na wszystkich wymienionych w tekście płaszczyznach. Jakie będą owe zmiany i kiedy one nastąpią, najpewniej zdecyduje rozwój technologiczny oraz świadomość i presja społeczna związana z potrzebą takiej, a nie innej biblioteki, a także dostęp do środków finansowych i wola polityczna decydentów, które mogą zahamować nawet najszybciej rozwijającą się technologię.

Bibliografia

- Babik W. (2014). *Ekologia informacji*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. ISBN 8323309817.
- Babik W. (2015a). *Ekologia informacji w bibliotece społeczności informacyjnej*. W: *Biblioteka w społeczeństwie wiedzy. Informacja. Edukacja. Profesjonalizm. Konferencja naukowa Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego*. Red. T. Piestrzyński, J. Jerzyk-Wojtecka. Łódź: Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego, s. 59–69. ISBN 9788380881914.

- Babik W. (2015b). Infoekologia w tradycyjnej przestrzeni biblioteczej? W: Biblioteki bez użytkowników...? Diagnoza problemu. V Ogólnopolska Konferencja Naukowa, Supraśl 14–16 września 2015. Red. H. Brzezińska-Stec, J. Żochowska. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, s. 69–77. ISBN 9788374314848.
- Babik W. (2019). Biblioteka... to ekologia informacji. *Rozprawy Społeczne*, t. 13, nr 2, s. 16–25.
- Borges J.L. (1972). Fikcje. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy. ISBN 9788366272811.
- Głowacka E. (1992). Problem funkcji informacyjnej biblioteki uniwersyteckiej. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek. ISBN 8385263268.
- Karwowski M. (2011). Jaka będzie biblioteka przyszłości? W: *Wizje bibliotek i bibliotekarstwa*. Red. A. Bajor. Katowice: Studio Noa, s. 105–111. ISBN 9788360071458.
- Kotwica A. (2011). Zmieniający się wizerunek biblioteki specjalistycznej na przykładzie Biblioteki Muzeum Górnictwa Węglowego w Zabrze w latach 2008–2010. W: *Wizje bibliotek i bibliotekarstwa*. Red. A. Bajor. Katowice: Studio Noa, s. 97–104. ISBN 9788360071458.
- Szarama M. (2011). Europeana jako współczesna próba realizacji mitu o utopii wiedzy. W: *Wizje bibliotek i bibliotekarstwa*. Red. A. Bajor. Katowice: Studio Noa, s. 112–118. ISBN 9788360071458.